

Володимир СЕРГІЙЧУК

НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2-ге видання

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

УДК 901.161.2-1
С 33

Володимир Сергійчук.
С 33 Нариси з історії України. 2-ге вид. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 660 с.
ISBN 978-617-520-172-5

У книзі запропоновано авторський підхід для осмислення минулого України та її народу. Зокрема, на основі аналізу численних досліджень висувається новий підхід щодо походження українців та вказується на відмінності від сусідів, що дає підставу сприймати нашу націю як окремішню з самобутньою матеріальною й духовною культурою. Водночас аналіз багатьох архівних документів відкриває для читача невідомі сторінки з нової та новітньої історії України, які замовчувалися або перекручувалися раніше, зокрема, про національно-визвольний рух за відродження власної державності, внесок українства в розвиток світової цивілізації тощо.

Розрахована на широке коло читачів.

УДК 901.161.2-1

ISBN 978-617-520-172-5

© Володимир Сергійчук, 2022
© Михайло Черненко, художнє оформлення, 2022
© Видавництво Ліра-К, 2022

ЧЕРПАТИ СИЛУ З МОГИЛ БАТЬКІВ НАШИХ

*Нас питають, якого ми роду
І кому ми торуєм шляхи,
Та то ж ми на вратах Царгороду
Залишили донині цвяхи...*

Максим ЗАГРИВНИЙ.

Людина не може залишатися байдужою до історії. «Вона, — писав Ярослав Оріон. — завжди хоче знати, що й чому сталося, щоб зайняти відповідне становище, щоб мати свою думку. Наші предки, намагаючись перейняти традиції й славу своїх пращурів, постійно задавалися питанням про обшири їхнього розселення. У першому ж руському літописі, що з-під пера Нестора дійшов до нас, ця зацікавленість проявляється з першого рядка: «Откуда есть і пошла земля Руська?..».

Тільки через багато років завдяки розвідкам археологів ми змогли визначити ареал розселення прадавніх хліборобів, що освоювали чорноземи від Вісли до Дону й поза нього. Однак невмирущі слова Нестора-літописця залишилися нам заповітним ключем, яким відкриваємо все нові й нові факти з нашого минулого як у нинішніх державних кордонах, так і на тих етнічних землях, що залишилися на сьогодні поза ними.

Відтак нам відкривається широка палітра власного минулого, усвідомлення якого лікує багато хвороб процесу національно-визвольної боротьби за відродження й утвердження своєї державності. А коли людина історії не розуміє, вона потрапляє в заблуд, або в цинізм. Але ще гірше, коли за нас пишуть чужинці. Ось чому з XVIII ст. нашу історію перестали сприймати в світі як окрему.

Але всі, хто неупереджено вивчає її, змушені визнавати, що з самого початку свого існування український народ, як зауважував член Центральної Ради Тиміш Олесюк, є автохтонним протягом багатьох тисячоліть, а не «бездомним прибудою, що з'явився на Україні невідомо звідки, невідомо чому і для чого, десь у XIV—XV століттях».

Одвічність і нездоланна сила нашої автохтонної хліборобської традиції, що нараховує понад 600 поколінь роду людського, стверджується й ще одним аргументом: де ж ті грізні маси кочових орд, які наганяли страх на Європу — їхні степові простори освоїли плугом українці, вихідці зі східного слов'янства. Занепали великі культури, а наша продовжує утримувати своє місце й далі дає для світу таланти першої величини, маючи глибокі корені.

Чому вижили і зберегли мову й традиції? Бо не зрікалися ніколи власної землі й не перетворилися протягом тисячоліть на перекотиполе, як це трапилося з окремими історичними народами.

Незважаючи на страхітливую руїну, яку завжди несли нам кочові пришельці, наші предки й справді не лише втримали свою землю, але й поширили хліборобство на сусідні чорноземи, витворюючи водночас на кожному історичному етапі своєрідні державні організми й плекаючи свою культуру й цивілізацію. Навіть насильно нав'язане візантійське православ'я не змогло перебороти той потужний заряд духовності корінних хліборобів, відтак прислані священики-греки змушені були погодитися із збе-

реженням дохристиянських традицій, які органічно вплелися в світоглядні напрямні українського народу. Можливо, саме це й не дозволило українському християнству піти європейським шляхом, де спалювали на вогнищах своїх інакодумців.

Однак у цьому безупинному поступові ми витратили набагато більше національної енергії, ніж інші народи Європи, які за нашими плечима мали можливість спокійніше зміцнювати свої державні й національні організми. Тим паче, що надмірне хліборобство, відшліфовуючи в загальному добрі моральні й господарські прикмети селянина, в той же час давало можливість чужинцям опановувати наші міста, де творилися культурні центри, які за таких обставин заповнювалися духовними впливами некорінного населення.

З огляду на це вже в другому тисячолітті після Різдва Христового змушені були наші предки наздоганяти інші народи семимильними кроками. Особливо ж тоді, коли після падіння княжої України над майбутнім автохтонів-хліборобів як окремишньої нації нависла загроза повного зникнення на освоєних ними чорноземах від Вісли до Дону. Треба було зібрати нашу суспільну енергію в надлюдські зусилля, аби не лише зберегтися зі своїми самобутніми рисами, але вистояти в новому двобої з черговими кочовими ордами, розвиваючи одночасно незбагнений для навколишнього світу феномен козацького самоврядування, що покликав до життя і новітнє духовне відродження народу.

Саме козацтво в його українському здвигіві викристалізувало той активний чинник, який не лише відродив у середині XVII століття визнане світовою спільнотою самобутнє самоврядування, а й створив тим самим міцний фундамент майбутнього державотворення нашого народу. Це, зокрема, проявиться неодноразово упродовж XX століття, коли саме козацька традиція об'єднуватиме українство в боротьбі за відродження власної незалежної державності. У той же час втрата українцями на якийсь час її не означала припинення розвитку нашої культури — саме вона постійно ставала джерелом, з якого живилася національна ідея на кожному новому історичному етапі.

І коли 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі нащадки тих одвічних хліборобів підтвердили одвічне прагнення нашого народу до волі, то нині маємо закріплювати його не лише поступом у господарстві, а й усвідомленням хай і трагічної, однак нами самими твореної величної власної історії. Через її пізнання, насамперед ретельного аналізу гірких прорахунків, зможемо повернути гідність кожного українця, знайти розуміння всіх чужинців, що рахуються з місцем і роллю нашого народу в цивілізаційному поступові людства. Бо «недостатнє самопізнання наше, — як слушно зауважував Володимир Мацяк, — лежить у замалому знанні історії нашого народу». Тому «на руїнах давньої і неодноразової нашої державности розбудувуймо майбутнє самостійне українське державне життя наше за новими зразками державницької практики європейських і світових народів та за старими, добре випробуваними й знаменитими державницькими зразками наших князів, королів і гетьманів, що викликали подив у Європі та вводили в її склад український нарід».

Так, пошук істини завжди був притаманний українцям, про що свідчать наші найдревніші писемні трактати. Знання були в пошані не лише в колах учених ченців —

основами мудрості предметно цікавилися князі Київські Русі. Тож не випадково одного з них навіть найменували Мудрим. А та спадщина, котра залишилася нам в «Ізборніках Святослава», повчаннях Мономаха стала базою для творення нової української доби — гуманізму пізніших часів. Через осмислення святого письма, полеміку з латинниками витворюється з цієї атмосфери Києво-Могилянська колегія, що згодом переросте у вищу школу європейського рівня.

Минуле забути не можна, яке б воно не було. Його треба вивчати й на оцінці всього будувати нове. Пам'ятаючи при цьому слова російського вченого Миколи Карамзіна: «Історик повинен радіти й горювати зі своїм народом. Він не повинен, керований пристрастю, викривляти факти, перебільшувати щастя чи применшувати в своєму викладі біду; він повинен бути насамперед правдивим; але він може, навіть повинен усе неприємне, все ганебне в історії свого народу передавати із зажуrom, а про те, що приносить честь, про перемоги, про розквіт, говорити радісно й з ентузіазмом. Тільки таким чином зможе він стати загальнонаціональним літописцем, ким насамперед має бути історик».

Але це маємо зробити ми, бо якщо до цього й далі братимуться чужинці, котрі, як правило, ніколи не вчили нашої мови, то яку ж правду вони розкажуть світові, коли черпають відомості про нас з неприхильних хронік сусідів. Тому прислухаймося до нашого літописця: «Господи, не закривай перед нами могил батьків наших, щоб ми могли черпати з них нашу силу».

I. ЧОРНОЗЕМ СТВОРИВ УКРАЇНЦІВ

Перша поява первісної людини на території України, що датується мільйоном років до сьогодні, вказує на те, що її земля уже тоді могла забезпечувати осмислену життєдіяльність наших предків. Очевидно, що тепле осоння нашого Закарпаття, де біля селища Королеве виявлено перші сліди первісної людини, ще протягом сотень тисяч років залишалося сприятливим оазисом для наших далеких пращурів, які виживали завдяки збиральництву як першому, хай і примітивному, періоду матеріального виробництва людства.

Сотні тисяч років мали минути, аби в повсякденних клопотах про власне виживання наші предки на власному досвіді пізнавали навколишній світ, вирізняючи поступово корисні й некорисні ягоди, плоди й гриби, виробляючи інстинкт самозбереження при небезпеці, яка загрожувала звідусіль.

Опановуючи все ширші терени в зоні свого розселення, відкривали для себе нові види рослин і тварин, пристосовувалися до співжиття в тому природному середовищі, яке постійно ставило перед первісною людиною все складніші питання, на які необхідно було повсякчас давати найповніші відповіді. Нагромадження ж нової інформації, яка систематично оновлювалася, збагачувало людський досвід для кращого забезпечення життєдіяльності, відкривало нові можливості для оптимальнішого вибору майбутнього.

Він полягав не тільки у правильному застосуванні вже набутого за попередні тисячоліття досвіду, а й у ризику вживати невідомі досі дари природи, спробі споживати рештки диких звірів чи риби. Ставши на цей шлях, первісна людина збагатила своє уявлення про можливості навколишнього світу щодо власного забезпечення, відтак вдається до додаткових зусиль, спрямованих на його покращання через культивування мисливства і рибальства.

Ці етапи матеріального виробництва, що, зрозуміло, вивищувалися над примітивним збиральництвом, набагато розширили світогляд і уявлення наших предків, а найголовніше — дали можливість суттєво поліпшити харчування, що на той час було чи не головною турботою людини. Мисливство і рибальство виробляють у неї необхідні прийоми агресії й самозахисту, змушують шукати таких способів опанування наміченою жертвою, до яких та виявиться неготовою через відсутність відповідних природних рефлексів на небезпеку.

Широке застосування мисливства і рибальства різко піднесе можливості людини як думуючої істоти й означатиме її чи не першу визначну перемогу над природою. А ще більшою виявиться приручення диких тварин й використання їх для поліпшення життя. Бо загнати ведмеда в прикидану гілками на його стежці яму, а потім добити камінням — це для тодішньої людини великий поступ у виробленні нових прийомів щодо оволодіння природою. Для цього треба було тисячі й тисячі років неухильного відшліфовування таких новацій. Але ще більше знань і досвіду знадобиться, аби знайти підходи до дикої тварини, зумівши її чи силою, чи ласкою покоритися й увійти до людського родинного вогнища. На це також підуть тисячі й тисячі років.

Водночас завдяки розширенню спілкування з живою природою первісна людина стає уважнішою до всього, що відбувається навколо, а тому помічає появу нових рослин, насіння яких заноситься вітром. Оскільки збиральництво продовжує залишатися важливим фактором забезпечення, то природній інтерес до дивних колосків, з яких висипаються у відповідний час придатні до споживання десятки зернин, примушує людину пригланутися до цього процесу кругообігу життя в природі і вдатися до запровадження хліборобства.

З якого часу культивується воно на українських землях — наукою достеменно ще не встановлено. Скажімо, відомий дослідник даної проблеми Ярослав Пастернак уважав, що це сталося принаймні 40 тисяч років тому. Спираючись на знахідки з таких ранньо-неолітичних стоянок, як Кам'яна Могила біля Мелітополя, Лука Врублевецька на Подністрів'ї, окремих мезолітичних провінцій у басейні Прип'яті й Десни, а також на Харківщині, він заявляє про безперервну тяглість населення України від палеоліту до неоліту, тобто до часу осілого землеробства, яке світ визнає на наших теренах як трипільську хліборобську культуру.

Вона культивується в нас принаймні уже щонайменше 7 тисяч років, відколи в тутешні чорноземи лягає для планового засіву зерно пшениці, жита, овесу. Так зване мотичне землеробство, яке застосовувало для обробітку ґрунту лосячі чи оленячі роги, використовувало вже і серпи, хоча, як правило, тоді колоски збирали руками. Вимолочене збіжжя розмелювали за допомогою каменів.

І хоч хліборобство було для трипільців основним видом матеріального виробництва, однак паралельно з ним розвивалося скотарство, завдяки чому на той час уже був приручений кінь, а також собака, відгодовували свині. Для повноцінного забезпечення продуктами харчування трипільці використовують також здавна освоєні людиною рибальство, мисливство, збиральництво. Що стосується останнього, то, крім ягід і плодів диких рослин, збирали в основному черепашки прісноводних молюсків, м'ясом яких годували свиней. Висушені зібрані жолуді розтиралися на зернотерках, а потім і домішувалися в тісто.

Використовуючи наконечники стріл з кременю, скребки, кам'яні сокири-клини, полювали трипільці на оленя, лося, косулю, бобра, зайця. Оскільки поселення, як правило, засновувалися біля річок, то важливе місце в господарстві відводилося рибальству, яке додавало до раціону м'ясо поширених тоді видів риби — щук, сомів, осетрів.

Комплексність матеріального виробництва доповнювалася й розвиненим гончарством, яке використовувало не тільки придатну глину, а й домішки до неї кварцового піску й черепашок прісноводних молюсків. Археологами встановлено, що трипільці ліпили свій посуд без гончарського кола на твердій основі, товщина його донища переважала товщину стін, а самі вони були нерівномірної товщини і не завжди правильної форми. Зовнішня поверхня готувалася рівною і вкривалася нанесеною до розпису і обпалення червоною фарбою.

Гончарні вироби виготовлялися як розписними, так і нерозписними. Останні призначалися для приготування їжі, були з товстими стінками, після обпалення виділялися від сірувато-коричневого до темно-червоного кольору. Серед виявлених

зразків ранньої трипільської розписної кераміки виділяється поглиблений спіральний орнамент, а пізній період характеризується появою мотузкового і штампового, характерних для культури епохи бронзи.

Неповторний стиль трипільської кераміки, який і досі зачаровує силою своєї художньої оригінальності, виражається сміливістю й гармонійністю ліній, соковитістю барв, підніс її до найкращих світових зразків. Залишаючись справжнім витвором мистецтва тієї доби, вона стала підвалиною для творення в майбутньому українського мистецтва. Саме з її зразків можна бачити творення оригінального світогляду населення Трипілля, що вже усвідомлювало періодичність глобальних криз і катаклізмів як загибель старого і зародження нового.

Очевидно, що наукові дискусії про походження трипільської культури триватимуть. Проте важливо усвідомити, що саме наявність найбільш родючого ґрунту й лагідне осоння України, тобто сприятливі природно-кліматичні умови, найкраще впливали на розвиток хліборобства. Крім того, на користь автохтонності трипільців, а не приходу їх з Малої Азії чи Близького Сходу свідчить антропология, що відповідає власне українському походженню. Чогось подібного, що несло б прикмети тих віддалених від України регіонів, не виявлено в археологічних розкопках ні на Кубані, ні в Приазов'ї, де вони мали б бути у випадку переходу в Подніпров'я з південного сходу повз Кавказ.

Крім того, стилістичний аналіз кераміки залишків трипільської культури Подністров'я і Побужжя вказує на її більш раннє походження, ніж на Балканах і в Семигородді, відтак не випадає приставати і до теорії про походження наших хліборобів з цих регіонів.

Важливим додатковим аргументом на користь автохтонності цих наших предків є і висновок Є. Кричевського, який після детального аналізу їхніх форм і техніки виробу крем'яного знаряддя встановив у високій мірі переконливу безперервну його еволюцію від верхнього палеоліту через мезоліт і ранній неоліт аж до Трипілля. На користь цієї версії свідчать і подібні дослідження крем'яного виробництва трипільських поселенців у Кукутенах, що біля Яс (тепер — Румунія).

Можна допустити, що тривалий період існування трипільської хліборобської культури, що революційно змінила життя автохтонних племен на чорноземі, очевидно, привернуло пильну увагу тогочасних кочових об'єднань, які розселилися неподалік у степових просторах. Саме вони могли спробувати взяти під свій контроль осіле хліборобське населення. Такими могли бути племена середньодніпровської культури на сході, Волинсько-Подільської мегалітичної — на заході, пізньострічкової і шнурової кераміки на північному заході, оскільки їхня кераміка та побутові речі дуже схожі на ті, що вироблялися колись трипільцями.

І як тут не зауважити, що ті орнаменти, що збереглися на прадавніх глечиках чи інших предметах сивої давнини, дуже схожі із сучасною українською вишивкою, а окремі, як встановила народна майстриня Анна Кульчицька, «просто таки ідентичні з нею».

Треба врахувати й те, що звички, традиції, пов'язані з хліборобством у природно-кліматичних умовах нашої землі, особливо з наявністю чорнозему, якого в такій кількості немає в інших народів, протягом тисячоліть творили особливий тип людини. Зовсім

інший, ніж це могло зробити рибальство і мисливство, що мало місце, скажімо, у наших північних сусідів, чи скотарство, яке культивувалося в господарів безмежних степів.

Саме хліборобство на чорноземі зіграло найголовнішу роль у творенні особливого менталітету, який відрізняється від сусідського. Воно розслаблює людину тим, що дає можливість мати до наступних жнив рік більш-менш спокійного життя, у той час, коли, скажімо, предкам наших північно-східних сусідів доводиться бути весь час у русі, оскільки постійно треба шукати якусь поживу. Водночас мисливці й рибалки на північний схід від нас у доісторичні часи ще не призвичаєні творити те диво, яке виколошується на наших чорноземах життєдайним хлібом (та й природно-кліматичні умови там не дозволяють!), вони фактично користуються тільки тим, що продукує жива природа. Відтак звикають брати все готове, що передається в традицію.

Хлібороби — не агресивний елемент, він тільки готовий оборонятися, тож навколо своїх поселень наші предки насипали великі земляні вали, на яких стояв високий частокіл, а спереду був викопаний глибокий рів. До цього верхові кочовики не були готові, тому змушені були повертатися назад. А ще на сотні кілометрів тягнулися високі вали, які прикривали освоєну хліборобами територію, на якій уже починали формуватися підвалини майбутньої української нації. Загальна довжина таких оборонних споруд на Київщині й Поділлі сягала 2000 кілометрів. Вони йшли в два ряди, а місцями і в три, розмежовуючись один від одного десятками кілометрів.

Тож перебуваючи на перехресті кочових культур і цивілізацій Сходу й Заходу, наші предки переплавляли творчі елементи останніх у процесі своєї етнічної викристалізації. Так, на початку I тис до н. е. на сучасних українських землях з'являються нові етнічні спільноти, про які вже є згадки в письмових джерелах. Про перше з цих племен — «людей кімерійських» — дізнаємося з «Одісеї» Гомера. Займалися вони кочовим скотарством. Провідне місце в ньому посідало конярство, що забезпечувало верховими кінями воїнів і чабанів, а також давало значну частину продуктів харчування.

Поступовий перехід до осілого хліборобського життя змінив спосіб існування кімерійців. Протягом кількох століть, зайнявшись хліборобством на родючих чорноземах, вони переконалися, що цей спосіб матеріального виробництва дає більше можливостей для повнішого забезпечення добробуту. Вирощення збіжжя не тільки гарантує розмірений ритм ведення господарства, а й дає можливість більш визначено планувати своє майбутнє, оскільки відпадає потреба в постійному пошукові засобів існування, як це спостерігається при кочовому способі життя. Під впливом цих змін у господарському житті заходять новації в духовних традиціях, усна народна творчість відтепер усе більше фіксує в історичній пам'яті події, пов'язані з хліборобством.

Щоправда, це тепер впливає на менталітет осілих на землі кімерійців, вони досить швидко втрачають ту мобільність, яка притаманна кочовикам. Як і у всіх хліборобських племен, у них зникають агресивність, натомість виробляються такі риси, як розважливості, неспішність. Можна стверджувати, що цей кількасотрічний сплав кочової й хліборобської культур на теренах нинішньої України витворює зовсім іншу людину. Вона, втрачаючи військові навички, досить швидко характеризується переважаючими прикметами хліборобського менталітету.

Це саме стосується й інших кочових племен, які згодом навідуються на наші чорноземи. Так, коли войовничі скіфи, що жили за рахунок грабіжницьких походів, підкорили кімерійців у VII столітті до н. е., то вже десь через двісті з лишком років вони також поступово перетворюються на осілих хліборобів. І грецький історик Геродот у V столітті до н. е. пише, що є ще скіфи царські, які живуть за рахунок походів, але є вже скіфи-орачі.

Ось так під впливом хліборобства і нашого теплого осоння вже буквально через якийсь десяток поколінь у кочових скіфів вивітрився той військовий запал, з яким вони колись прийшли на наші землі й завоювали кімерійців. Тож коли у II столітті до н. е. навідуються сюди сармати, вони легко завойовують скіфів, бо ті вже осіли. А потім придуть нові агресори, домішуючи, як і всі попередні кочові пришельці, своє в нашу хліборобську кров, що буде відгукуватися різними імпульсами на виклики майбутніх часів.

Треба зазначити, що приблизно в ті часи, коли наші терени були підкорені скіфами, розпочинається колонізація Північного Причорномор'я греками, якими в VI столітті до н. е. засновано міста-поліси: Ольвію, Тірас, Пантікапей, Херсонес. Виникнення грецьких колоній своїм античним впливом суттєво підштовхнуло господарський та суспільний розвиток наших предків, які на рубежі III та II століття до н. е. на Поліссі та Середньому Подніпров'ї сформували зарубинецьку культуру.

Відомі Європі як венеди вони засновують праслов'янську гілку нашої історії, яка знову ж таки через хліборобство, як і через мисливство, рибальство, скотарство і первісну металургію, будуть стверджувати себе в навколишньому світі на переломі двох епох світової історії. Про це свідчатимуть і торговельні зв'язки з навколишнім світом, бо археологи знайшли на їхніх поселеннях античні амфори, скло, бронзові прикраси.

З навалою готів зарубинецький масив ранніх слов'ян був розшматований, з нього згодом виділяється черняхівська культура, власне з якої формуються пенківська й празька культури середини I тисячоліття н. е., що вилонюють антів і склавинів. За матеріальною культурою вони багато в чому подібні: зокрема, підсічна форма орного рільництва, доповненого присадибним тваринництвом. Найчастіше сіяли пшеницю, жито, ячмінь, просо, горох, розводили корів, свиней, коней. Удосконалювалися ремесла, метал обробляли вже окремі майстри-професіонали, але гончарство, ткацтво, вичищення шкір, обробка каменю й дерева залишалися у родинному колі.

Анти, які заселяли територію від Дунаю до витоків Дону і Азовського моря, згодом сформують східну гілку слов'янства, яке є безпосереднім предком українства. Основою його господарства залишалися землеробство й скотарство. Водночас значного розвитку набули ремесла — ливарне, ковальське, ювелірне, каменярське. Важливе місце у господарському житті антів також відігравала торгівля з містами-державами Північного Причорномор'я та арабськими країнами, де використовувався Дніпро як важливий комунікаційний шлях.

Високий рівень господарства й міжнародні контакти впливали і на розвиток суспільно-політичного устрою антів, який мав демократичний характер. Так, на чолі племені стояв князь і старшини, але всі важливі питання вирішувались на народних зборах — віче. Це дало можливість витворити державне утворення, яке проіснувало

близько трьох століть (кінець IV—початок VII ст.) і у 602 році загинуло під натиском аварів. Після цього у письмових джерелах анти більше не згадуються.

Починаючи з VII століття, в літописах уже вживається назва «слов'яни» — про людину, яка мешкала на правому березі Дніпра. Вони селилися здебільшого по берегах річок і озер. Житла були дерев'яними, обмазані глиною. Жили за традиціями родоплемінного ладу. Майном, передусім землею, володіли патріархальні об'єднання за кривною спорідненістю. Але поступово відбувається перехід до сусідської общини, за якої визначальним було не походження, а місце проживання.

Саме звідси, з середнього Подніпров'я поширюється основне й найдавніше вогнище слов'янського етногенезу в Європі. За виразом Я. Пастернака, «етнічною розв'язною базою для східних слов'ян (українців) були праісторичні хліборобські племена Подніпров'я, Подністров'я та Побужжя і їхні нащадки анти, для західних слов'ян такою базою були племена з культурою вольтової кераміки та їх нащадки з лужицькою культурою».

Так, протягом тривалого часу духовна культура наших предків еволюціонувала відповідно до вимог щоденного життя, загального розвитку цивілізації, інтенсивності міжплемінних зв'язків і різних етнічних домішок, зумовлених географічним положенням України між Європою й Азією. А проте етнічний масив, головна етнічна база зростала з українським чорноземом населення залишалася протягом багатьох тисячоліть тією ж самою, що творило зовсім інший антропологічний тип, який відрізняється від сусідніх з нами націй. Осіле хліборобство на чорноземові впливає також і на особливість менталітету. Він має свої особливості, що відрізняються від подібних ознак наших сусідів. Саме це і є свідченням одвічної автохтонності й окремішності нашої нації.*

Принагідно треба зазначити, що зовсім іншим шляхом, з іншого кореня, під впли-

* Цікавим є визнання відомого російського письменника Максима Горького окремішності українського народу, яке він озвучив на зустрічі в листопаді 1916 року з українцями Москви: «Для мене, — сказав він тоді, — не підлягає жодному сумніву, що душа народу, його характер, здібності, культура і весь життєвий лад залежить від сонця. Так само, як усе живе, що ми бачимо на нашій землі. Я своїми ногами перейшов Росію в різних напрямках. Добре знаю майже всі її краї і кутки від чорноморських степів безмежних до похмурих північних борів та тундр. Всюди я жив з народом та придивлявся до нього, і для мене ясно, що душа українця, яка росте й купається в яскравих і гарячих проміннях полудня, є і мусять бути не тільки іншою, але в багатьох випадках протилежною душі тих, що вирости й перебувають свій вік у сутінках та холоді північних лісів. Окрім того, вона повинна бути багатшою, в ній мусять бути більше барв, значить і культура, яку ця душа творить, повинна бути багатшою, різноманітнішою, вона має сяяти радіщами життя. Широта думки, жага волі, щастя, краси, потреба живої творчості мусять характеризувати і дійсно характеризують те, що дав і дає світові український народ. Я переконаний, що культура українського народу по суті своїй вище великоруської...»

Ласкаве небо, яскраве сонце, запашний степ, повний звуків, тепле шумливе море, в якій небудь Херсонщині чи Катеринославщині і раптом Заволжя з безкрайніми віковичними суворими борами, важкий сумрак, зимна мряка і десь глухо в глибині «бом!.. бом!..». Це скит розкольнічий, це одшельники, аскети, що зреклись радощів світу і шукають правди в сухих папірцях стародрукованої книжки, сплячють себе на вогнищах, закопують у землю, рятуючись від антихриста... Два цілком різні світи! Чи може бути в них однакова психіка, однакова мова, один світогляд, однаковий життєвий лад? Ясно, що ні! І етнограф, і філолог, і економіст, і політик, і релігійний досліджувач доведуть це нам з цілковитою наочністю...».

вом інших кліматичних умов та географічного положення відбувався процес творення нинішнього російського народу. Його найдавнішою етнічною базою були праурофінські кочові племена звіроловів і збирачів, а прабатьківщиною — величезний регіон розселення від Балтики до Уралу, де літописець називає весь, мерю, мурому, мордвинів, черемисів, вотяків... Згодом вони будуть асимільовані русичами з Києва, кривичами, в'ятичами, радимичами, а також й ільменськими словенами, що належали до західних слов'ян.

Проте всі наявні нині археологічні, антропологічні, історичні й етнографічні матеріали доводять, що окремішність українців від росіян існувала у всі часи, що виявлялося в окремому стилі життя, в духовній і матеріальній культурі, в психіці, духовній структурі та в глибоко відчутній національній індивідуальності. Особливо різко бачили цю відмінність чужинці, які вже з раннього середньовіччя відвідували Східну Європу і мали можливість наочно переконатися в існуванні зовсім інших народів на теренах України і Московії.

Можна погодитися з В. Щербаківським, що першими колонізували землі угрофінів смоленські кривичі й ільменські словени, які вже мали науку, грамоту й літературу. Крім того, саме вони принесли угро-фінам господарську північно-західну культуру, зокрема, систему хліборобства з сохою як інструментом, конем як тягловою силою й овіном для штучного сушіння зерна. І в цьому є головна різниця між українською культурою на волах з плугом, з стодолюю або клунею.

Предками ж білоруського народу були літописні племена радимичів, в'ятичів, дреговичів, кривичів і полочан. Відмінність білорусів від українців помітив уже київський літописець, котрий зазначив, що перші найближчі родичі ляхів, тобто західного слов'янства, яке представляли радимичі й в'ятичі.

Таким чином, концепція про триєдиний руський народ, з якого вийшли росіяни, українці й білоруси, — то московська вигадка, яка не змогла переконати світ. Зрештою, він уже відніс наших предків до хліборобських племен трипільської культури, які принаймні за п'ять тисяч років до народження Христа витворили й передали своїм нащадкам таку глибинну суть первинного коду нації, яка проявляється й досі в багатьох традиціях українства, що не тільки найповніше забезпечують людину, а й водночас скріплюючи її своєрідними прикметами самобутнього духу.

Але з чорноземом пов'язується вся наша глибинна суть і майбутнє, зрештою, він створив українців.